

Kabdebó Lóránt

Kárókatonák a megdicsőült éjben

(Életkeresés köd-országban Gion Nándor szövegei segítségével)

„A kritikusokkal, irodalomtörténészekkel azonban sohasem vitatkoztam. Nekik mindig igazuk van, hideg fejfel és szakszerűen tábláznak és rangsorolnak, néha kissé egyoldalúan, de ez már a szakmájukkal jár” – mondja ugyanebben a folyóiratban 1998 novemberében Gion Nándor. Én is így éreztem, amikor a folyóirat szerkesztője felkért, írnék-e az író évfordulója alkalmából számukra valami emlékeztést. Minek – volt az első reakcióm. Hiszen éppen itt, a *Forrásban* olvastam Olasz Sándor összefoglaló tanulmányát (*A történetmondás öröme. A Virágos katona és a mágikus regény*, az 1998. novemberi számban), benne megvizsgált minden korábban az íróval kapcsolatban elhangzott megjegyzést, összehasonlítást, vonatkoztatást, megfejelve jó néhány újabb megfigyelésével, melyeket mint Németh László avatott stíluslemzője felpróbált az utód író alkatára is.

És azután egyszerre olvashattam a majdnem kortársaim vélekedését és annak kanonizálását az újabb nemzedék meghatározó kritikusának szövegében: „*S ha az író pályáján bekövetkező esetleges változás jeleit véljük is felfedezni a novellafüzérben, egyet kell értenünk Varga Lajos Mártonnal, aki szerint az egész gioni életmű a »magyar epika fordulat előtti és utáni állapota közt időzik«, hiszen »őriz még a történet elbeszélhetőségének reményét«, de jelen van már nála »az ember és a világ megismerhetőségének formálást is átható kételye« is. (Jelenkor, 1991/5., 470.) Könnyen lehet tehát, hogy a továbbiakban is olyan műfajok és epikai paradigmák határán álló Gionművek születnek majd, amelyeket elsősorban azért szeretnek olvasói, mert nem hiányzik belőlük a gioni életmű alappillére: a történet” (Szilágyi Zsófia: *Felgyújtják a világot? Gion Nándor: Mint a felszabadítók*, Alföld, 1997/1.). Hideg fejfel és szakszerűen táblázva. Érdemes mindezek után még írni erről a szerzőről?*

Szerencsére a szerkesztő szívós volt, és az életmű általam ismert darabjai valahogy kikíváncsoztak „a magyar epika fordulat előtti és utáni állapotából”, sőt a „történet”-ből is. Mi maradt hát a számomra? Maradtak szövegek, melyeket nem akarok semmilyen megismerhetőség és semmilyen kétely gyanújába keverni. Jó könyvek, olvasható alkotások, és főként maradandó szövegek. Számomra ez elég meghatározó dolog, hiszen csak azokban az évtizedekben is, amelyeket olvasással töltöttem, már mi minden vált mulandóvá, idegesítően olvashatatlaná.

Egy „sulinet”-es ismertetésben azt olvasom, Gion Nándor *A kárókatonák még nem jöttek vissza* című ifjúsági regénye a felnőttek számára is kedvelt olvasmány: „*nosztalgikusan poétikus ifjúsági regénye kiemelkedik erkölcsi, szimbolikus igényességével, mely mélyebb, felnőtteknek szóló jelentést őriz*”. Az ilyen ajánlás mindig zavarba ejt. Mert mi is az ifjúsági regény? Ha jó, akkor regény, és joggal tarthat igényt minden korosztályú olvasó számá-

ra. Ha meg rossz, akkor az ifjúságot se rontjuk vele. Szerencsére ez esetben a *Bevezető helyett* olyan feszes szöveggel indít, ami után már végig kell olvasni a könyvet.

„A Vágóhid helyén magas, fiatal nyárfák nőnek” – íme az első mondata. A második bekezdés így indít: „Végre találok egy súlyos betonkockát.” És az első párbeszéd: „– Tele vagy koldustetűvel.” „– A régi Vágóhid helyén jártam.” „– Évekkel ezelőtt lebontották már – kicsit későn jöttél.” Majd utóbb: „– Most eljöttem.” „– Találtál valamit?” „– Csak egy betonkockát.” „– Mi van rajta?” „– Kárókatona feje.” „– Persze. – Mi más lehetne, mint kárókatona.” És egy utánvetett megjegyzés, szintűgy az olvasó számára ekkor még értelmezhetetlen: „– A Gergián-torony még áll.”

Majdnem tómondatok. A beszélgetők számára világokat jelentők – gondolhatja az olvasó. A találkozó két ember számára egy régmúlt világ felidézése. De amint kimondják a mondatokat, érződik: súlyossá válik számukra azok mögöttes jelentése. Egy mítosz éled újjá? Számukra. Az olvasó meg hoppon marad? Mert eddig semmit nem ért az egészből. Két ember találkozik hosszú idő után, felidéznek emlékeiket, számba veszik, mi maradt az emlékekből tárgyilag mostanra. Aztán mennek tovább. De az olvasóra is ráborul a mítosz aurája. Érti: itt történt valami. A múltban is, és a két ember találkozásakor ismét. Az ismétlődés ereje megfogja ezzel az olvasót. Aki érdeklődni kezd.

Lehet, a könnyebbik utat választja. Talál ugyanis egy *Utószó helyett* című zárást, amely ezt a párbeszédet folytatja és befejezi. Ettől kezdve már biztosan kíváncsian várja az olvasó: vajon ez a múlt tényleg olyan mítoszi világ, olyan súlyosan meghatározó, vagy csak legfeljebb egy kisebb játszótér emléke, melyhez hasonlókat minden ember magával hord gyermekébe idejéből. Valóban csak emlék, vagy valami tanulság sugárzik belőle minden olvasó számára? Ez esetben én vagyok ez a minden olvasó. Kezdjünk bele, fogyasszuk el a két „mai” rész közötti mesét, és lássuk, mi jöhet ki belőle. Számomra végül is ez a hármas – mint egy szonátaforma – valóban egy mítoszi teret tud megteremteni.

Ennek a térnek két vonatkoztatási pontja adódik, mintegy két témája kínálja a feldolgozást bennem, olvasóban. A fő téma: „– Jó az, ha az embernek van egy biztonságos helye – magyarázta Burai J. – Félrehúzódhat, végig gondolja, hogy mi mindent csinált, és hogy miket kellene csinálnia. Ilyen helyen mindenféle szép dolog eszébe jut az embernek. Meg aztán ide el lehet rejteni mindenféle holmit...”

Ezt a „biztonságos helyet” építi meg a könyv. Állandó mozgásban lévő történettel. Kísérteties erővel húzó sodrásban történik minden. Gyermekes, felnőttek, lovak, madarak. „Éhes ingovány” és „Gergián tornya”, mint egy a gyermeki világban felépülő Babel tornya. És hát a kárókatona: egy fán megfészkelte madárcsapat. Ideális természet közeli vad világ, amolyan önszerveződő rezervátum. Mindenkitől és mindentől függetlenül létező ellenvilág.

Valóban ismert ilyen helyet, ilyen történetet Gion Nándor serdülőkorában? Ha igen, akkor irigylésre méltó gyermekébe lehetett. Persze félek, hogy ez így nem lehetett meg a valóságban soha. A felnőtt álmodja össze környezetébe, és beleszó egy történetet, ami által modern mesévé válik a könyv. Melyet Gion Nándor zseniálisan épített meg magának álmodozása helyszínéül. Mint egy zeneművet. Mint az aranykort álmodó huszadik századi mítoszteremtő gondolkodók. Csakhogy ő nem kigondolkodta, hanem megélte szövegalkotása során ezt a műalkotást, ezt az álombeli menedékhelyet: a Vágóhidra épülő gyermeki csodát. A huszadik század ellenképét. Amikor minden összemunkál abban, hogy egy Vágóhíddal megjelenített külvilág ellenében megszülessen egy vérbő, energikus gyermekkori alkotásvággyal megszerveződő búvóhely – minden valaha volt és eljövendő felnőtt számára.

Nem valamilyen zanzásítható „történet”. Mint ahogy nem is csak „szöveg”. Alkotás, ahol minden szó, minden jelenet, minden tárgy, minden esemény ezt a „biztonságos

helyet” építi egészé. Azzal együtt, hogy mindez, mint minden mítosz, pusztuló. Minden leírt mondat épít is, de valahogy érezteti önmaga létének mulandóságát is. Mint az élet maga. Mint elhelyezkedésünk a létezésben. Játék, esemény, ha kell, „történet” – de mindez inkább együtt: a felnőtté váló gyermek, a maga egyszerre megerősödő, szerveződő felnőttiségével, és egyben a csalódásokra való felkészülésével. Erőt szervez az ember köré, és erősít, felkészít az esetre, amikor az élet szembesít a buktatókkal. A század nagy eszméletei közé tartozik. Olyan alkotás, amely éppen a nehéz órákon képes átsegíteni. Álom, ami bármikor élletté válhat. Végül is ezt beszélik meg a bevezető és utószavakban. Nem a valahai volt szereplők, hanem az író, aki a volt szereplők emlékező mondataival kihallja – Németh László szép szavával – a kenelpidolépsziszt, életreményre gyulladást. *„Ez húzott ki a drámai kelepceből. Ez tette az életem idillé... Az idill egy kis boldog kör... amelyben az élet önmaga törvényeit követi”* – mondhatnák Németh László vergődő hőseivel Gion Nándor emberei is.

És a könyv másik vonatkozása? A melléktéma. *„Ez az éjszaka eddig is kicsit olyan volt, mintha csak álmodtuk volna. Most pedig teljesen valószerűtlenné vált. Semmi sem volt valóságos. Sem a köd, sem a torony, sem a zongora, sem az ingovány. Gergián sem volt valóságos. Nagy játékbábu volt. Tudtuk, hogy megölték, hogy halott, de mégsem volt halott. Játékbábu volt, elromlott játékszer, amit bizonyára már soha többet nem lehet megjavítani.”*

Amikor a *Gyermekkuckó* a visszájára fordul: a gyermekszoba, amelyet hisztériásan tönkrerongáltak. „Elromlott játékszer”, használhatatlan nagy „játékbábu”. A melléktéma: a pusztulás, amely egyszerre úgy teremti meg a létezés múltbeli távlatát, hogy egyben megtartja az egész alkotást a jelen részeként. A távlat a pusztulás jelenléte, a jelenbeliség pedig ennek a pusztulásnak a feloldása. Hitelét a kompozíció adja. Sajátos ellenvilág épül a könyvben, a műalkotáson belül. *Itt* a pusztulás megmarad melléktémának. És ez a fordított értékrend adja az alkotás jelentőségét.

Mert kívül a könyvön? *Ott* a pusztulás a meghatározó. Még az idillben is. Minden hiteles mű a pusztulást mutatja be. Az értékmérőjük: a század keserveinek megformálása: fő témává emelése. *A szép kis borjú a társzekeren, A vágóhidak Szent Johannája* – Francis Jammes-Szabó Lőrinc, Brecht remekei. Címeikkel is. Mert egyszerre érzékeltetik mindazt a megke-rülhetetlen borzalmat, amelyet oly sok formában elmondott az irodalom, és amelyet át kellett élniük az abba a századba születetteknek. Hogy is írja le ezt Illyés *Bartók*-versében:

*Picasso kétorrú hajadonai,
hatlábú ménjei
tudták volna csak eljajongani,
vágatva kinyeríteni,
amit mi elviseltünk, emberek,*

Mint a *Guernicában*. Ami nem erről szól: verklidallam. De hát mire is táncolnak a Gion-regények agyondolgozott sváb telepesei? Verklidallamra. És a magyarjai? Citeraszóra. Mert élni kell. És az élethez hozzátartozik a pillanatnyi pihenés, kikapcsolódás. Az életet élni kell, történetétől függetlenül. Ezt az *élet*t tudta leírni „felnőtt” regényben Gion Nándor. Ennek a verkli dallamnak, citerazenének az értékét hozta magával Szenttamáson széttekintő gyermekéségből. Ennek a kivirágzását álmodta meg alkotássá – gyermek-mesévé. Ennek a gyermekmesének a jogáért harcol önmagában önmagával – valójában szemben a poétika ítélkezéseivel.

Mert éppen ebben a gyermekkorában felismerte: az ember nem válogathatja meg, mint egy szállodát, hogy az időnek éppen melyik odvába születik. Ahova került, azt kell a maga – és a létezésének egésze – számára mint egyetlen adományát elviselhetővé tennie. És alkotóként erre a létezéségre érez rá. A történelem mindig az élet ellen dolgozott, az élet mégis

minden korban élt és élni akart, Ady bölcs belátásával megfogalmazva. Ezt az él és élni akar belátást igen ritkán tudják alkotásokkal megszólaltatni. Ilyen ritka pillanat *A kárókatonák még nem jöttek vissza* megalkothatásának alkalmá. Nem tudom, mennyiben tarthat igényt a könyv a remekmű rangjára. Ennek megítélése még idők kérdése. De egy tény: a történelem ellenére való élés esélyének kilicítálásában alkotott ezúttal remeket Gion Nándor.

Ha van szó-fogalom, ami a huszadik századot a történelem oldaláról leginkább jellemezheti: Vágóhíd. A gépiesített és tömegmérétekben megjelenített pusztítás szinonimájaként. Ezt a szót kell megtisztítani, visszavenni és (Gion egy másik regényének címével szólva:) virágosítani. Átfesteni. A vérszínű hodályból virágos, természet közeli képzeteket felvállaló alakzatot teremteni. Fokozatosan. Ahogy csak az emberi szellem tud fokozatosan átszellemiesülni.

A kis könyv valójában átfordítja az élet szerkezetét: átszerkeszti. Felülírja. Melléktémává fokozza a veszteséget: mert időlegessé teszi. Mulandóvá. Nem a Vágóhíd marad meg, hanem a kárókatoná rajza, és Gergián tornya, és Burai J. körül az újabb, megszelídített nemzedék. És kezdődik minden újra, mint valaha...

Mert kezdetben volt néhány ösztönéletet élő gyerek, fiúk, köztük egy fiúvá fogadott leánnyal, akik előbb csak bikákat rajzolnak a Vágóhíd falára. Még csak helyben vagyunk. És a naplementét üvöltéssel ünneplik. Belőlük még minden lehet. Gyilkos-kegyetlen kisördögök is. Ebből a vágóhídi ösztönlétből alakul át ez a gyermeki világ, a Guernica-bikák rajzolásából kinőve, a kárókatonákat idecsalogató és megbecsülő felelősségvállaló természetbarát környezetté. És ez a kiabálás és lófuttatás szűrődik át a darvakat váró felhők feletti tisztaság várásává és a varázsosan megszólaltatott zongoraszó feloldottságává. Ezáltal különbözik el ez a könyv a gyermeki világot kisördögök gyülekezeteként találó huszadik századi fiatalokról készült regényektől. Itt nem a majdani gonosztevők előtörténete játszódik le, hanem éppen ellenkezőleg: annak végiggondolása, hogy miként lehet csírájában visszafordítani a rossz hatalmát. Bár ha mindegyik jelenet, sőt mindegyik mondat magában hordozza kifordíthatóságát, állandóan benne fortyog a rossz felé húzó akció lehetősége is. Mégis, egészében a jóra szerveződő indulatosság bölcs irányítottsága iskolázódik ebben a szövegben.

Míntha a *Hair* hippijeinek álmodozását gondolná át egy középső Európára álmodott jelenetben az író. Otthon, íróasztala mellett. Amikor szomszédai nézik: meddig dolgozik aznap az író (mint azt interjújában elbeszéli [tudom, azt már kimenekülése utáni lakásának jellemzésére mondja, a regény meg 1977-ben megjelenik, de ez a pozíciómegjelölés szememben egyben a mindenkori vágyott alkotói pozitúra megjelenítése]). Inkább érzem ilyen környezet szülöttének a kárókatonákat ideidéző könyvet, mint a szenttamási miliőbe illőnek. Mert ebben a műalkotásban nem a külső élet esetlegessége a meghatározó, hanem az ember belső vágyakozása. Amire vágytak évezredekkel előbb a Bábeli-torony építői is: kihallani az angyalok zenéjét? Csakhogy a bibliai mese hangos-dölyfös története és az általa vágyott emberi reménykedés ellene mond egymásnak.

Ezt a világon túli álmodat a meglévő valóság ellenében lehet megálmodni. A műalkotás arra való, hogy benne a lélek átrendezze a valóság hangos-dölyfös erőszakát. Mert a valóság mindig mindenbe erőszakosan közbeszól. Jön egy részeges kocsmáros, jönnek verekedő másfajta fiúk, jönnek az életet a maga kegyetlen valóságában a maguk módján becsületesen, de kegyetlen szabályok szerint élő szomszédok (végül is az ő jelenlétük a legveszélyesebb: mert általuk legalizálódik a szövegen belül az erőszak). Sőt magukban a Gergián-tornyot építő bábeli ihletet megvalósító gyerekekben is benne a hangosság, a kiabálás igénye, a bikarajzolás erőszakossága. Mit lehet ennek ellenében tenni?

Lehet hagyni a gyermeki élet önkorrekcióját óvóan jó irányba terelve, mint tette Gergián, a vadór. És lehet kemény mágikus akarással ideidézni, mint teszi Burai J., az

egyik gyermek. Aki ellopja-rejti a lovakat verő ostorokat, kiszabadítja az ember szolgálatába belenevelt, de mégiscsak rabságban tartott kárókatonaikat, és az álom szétfoslása után visszakényszeríti, ha csak még egy pillanatra is az álmot: fegyverrel ösztökéli zongorajátékra a Gergián halálát megállapító orvost. Tegyük úgy még egyszer, mintha semmi sem történt volna! És ekkor még a természet is asszisztál, az iszap magába nyeli igazság-szolgáltatással a világgá induló szerencsekeresőt (egy kicsit a kortárs Szilágyi István regényére is rárimeltetve a történetet). De mindez már csakis erőszaktétel lehet. Mint ahogy Burai J. akárha vissza is szerzi az álombirodalmat, önmagában már nem tudná hitelesen feltámasztani. Ahhoz kellene új gyerekek. Új közönség. Méghozzá a kemény-munkájú, az első nemzedék szemében kegyetlennek feltűnő szomszéd tanyán felnövő újabb nemzedék. Ha őket megnyeri Burai J. az álma számára – és a régiek éppen erről beszélgetnek a bevezetőben és az utószóban –, akkor válik tartósan hitelessé az írónak a régvolt gyerekkor Vágóhíd ellenében felnevelt látomása. Akkor kezdődhet újra – álmodozás helyett – az álom. Testet ölthet ismét a mese.

És ezzel fejeződik be a könyv. Azaz pontosabban: ezzel kezdődik. Mert ez adja a címet: „még nem jöttek vissza”. Az egész könyv ezzel emelkedik az esély szintjére. Nem kinyilatkoztatás. Nem a bibliai Babel-torony dolyfös építésének megismétlése. Éppen hogy egyszerre a Vágóhíd és a bábéli torony megtisztítása. Lehetőség, amely benne él az emberi létezésben. Megvalósítható? Egyszer már sikerült. Hitelessé a megismétlődhetés által válik. Majd!

[Kitérők: magánreflexiók. Variációk, amik a „majd” esélyét előre jelezhetik az egyik olvasóban. Mármost énbennem. Amiért ezt a „majd”-ot felfedezem a könyvben, és elkövetkezését lehetőségként, esélyként értelmezem.

N^o1. Nemcsak a huszadik század az élet ellen dolgozó történelem korszaka. Tulajdonképpen minden elbeszél „történet” erről szól, amióta ember él e földön. Csak egyetlen példát, utóbbi utazásaim tapasztalataiból. Mióta megláttam Olaszországot, már csak oda vágyom. Pedig ez az Itália, mindegyik korszakában, a ma is látható csodái ellenére embert pusztító förtelmek hona (is!). Mert ott a világ nagy ellentmondása: hogy – Arany szótalálattával – a vérnősző, a sacco di Roma Itáliájában virágozik ki a reneszánsz új perspektívákra rácsodálkozó művészete, a barokk szenvedélyes hite, a tridentinum katolikuma. Az épülés ma is szemlélhető világcsodái mellett a pusztítás világbotrányai. Az évszázadokig alakított, mára kőcsipkescodává teljesedő milánói dómon árus szekerekkel hajtottak keresztül Borromeo Károly érsekségét megelőzően (Krisztus és a kufárok?!). Mintha a huszadik század a cinquecento Itáliájáról vett volna mértéket.

N^o2. Milyen alkotói pozícióból születhetett a kárókatonáról szóló mese? Megírta. Ennyi tény. Miként? Hasonlatot tudok mellé idézni. Szabó Lőrinc életéből. Mindkettőnél mintha zenében rendeződik át a valóság. A Szabó Lőrinc-versben imígyen idéződik meg valamifajta világon túli harmónia: a *Harc az ünnepért* (bocsánat, de az egészet idéznem kell, címe: *Rádiózene a szobában*).

*A zene átmegy a szobán
és táncra perdül és forog,
az égből permetez alá
és a földből felbugyborog,*

*aztán valamit gondol és
idekuperodik élém
és mint egy kígyóbűvölő,
megül a szoba szőnyegén.*

*Mint egy megbűvölt bűvölő
bámul az üres semmibe,
aztán lassan megzendül és
feldobog az idő szíve,*

*és ő, a bűvész, különös
vonalakat és jeleket
firkál a levegőbe és
keze nyomán fölzenének*

*a ringó ábrák, lebegő
áramok és szimmetriák,
a tündéri játék mögül
előborzong a túlvilág, –*

*ő meg csak ül és ahogy a
gyerek tornyozza köveit,
ámulva rakja s bontja a
képeket és építkezik:*

*a teremtést építi át,
világokat ejt és emel,
pedig csak ül a szőnyegen
és labdázik a semmivel.*

Ennek a harcnak az ünnepért megvan mindkettőjünkél a nyers valóság háttere, és a feloldódásigénye. Szabó Lőrincnél a vers alapanyaga (fogalmaztam Gion Nándor találatával: a Vágóhíd) még a Gólya utcából, ifjúsága kegyetlen szövevényeiből táplálkozik, de hogy megtestesüljön ebben a formáltságban, ahhoz a Volkmann utcai tücsökzenés éjszakák kellene. Mégis: már a Gólya utcában benne vannak a költőben a Volkmann utcai álmok is. És persze fordítva is. Bármikor, bármilyen élethelyzetben születik valamely műalkotás, az korának és alkotója személyiségének minden ellentmondásos rezdülését magában foglalja. Szabó Lőrinc olyan ember, akiről mindégre idézhetem, mindegyik alkotói pozíciójának jellemzésére, hogy „az idill szörnyekkel van tele”. A szörnyek idillel vannak tele – válaszolhatja erre könyvében Gion Nándor. És végül mindkettő igaz számomra. Egyként kiolvasom az egymást szembesítően kihívó oxymoron-pozíciót a rádiózenét hallgató versből és a kárókatona visszatérését váró könyvből.

N^o3. Burai J. – még ez a furán formált név is életszerűen visszhangzik bennem. A véletlen jóvoltából éppen mostani okkal.

*„– Hogy hívnak? – kérdeztem.
– Burai J.-nek.
– Mi az, hogy Burai J.?*

*Elhallgatott, zavartan simogatta az állát, aztán kibökte:
– Nagyon ronda nevem van. Jobb szeretem, ha csak így szólítanak, hogy Burai J.
– Burai J. az semmi – mondta Hodonicki Oszkár.
– Ronda nevem van – mondta gyámoltalanul Burai J. Most láttam először elanyátlanodni. – Jobb szeretem, ha...*

– Rendben van – nyugtattam meg. – Burai J.-nek fogunk szólítani, de azért mondd meg a neved.

Keservesen nyelt néhányszor, aztán megmondta a nevét. Tényleg ronda neve volt.”

Kísértetiesen visszhangzik egy beszélgetés bennem nagybátyámról. Valaha Bay Zoltán tanítványaként társa volt a világhírű holdradarkíséretnél. Ő fogta éjjeli ügyeletben elsőként a visszajövő hangjeleket. Együtt is távoztak utóbb, ki tudja milyen vészek elől menekülve Amerikába. Nem egy itthon maradt barátjukat később meghurcolták. Erről beszélgettünk egy kollégával, akinek itthon üldözötté vált apja közeli barátságban állt nagybátyámmal. Papp Gy. – mondja ki váratlanul, ilyen elfojtással a nevét. Beidegzés? Hirtelen szaladt ki neve ekként a száján. Ki tudja, miért kellett elhallgatni a teljes nevet a diktatúra idején.

N° 4. Világ és ellenvilág. Ideális és torz egymásba játszatásával. Mint ahogy a megépült Gergián-torony elérhetővé teszi a köd feletti tiszta égboltot a vágyott szférák zenéjével, míg idelent a kifordult világ ködhályogba burkolózik. Megint egy emlékezet villantja fel:

Tél, hó, jég, szerpentin a Bükkben. Mentünk karácsonyozni. Belevakultam az átláthatatlan vattasemmibe. Már ott tartottam, hogy feladom. És akkor, néhány méterrel magasabban: a tiszta égbolt, szikrázó csillagaival. Felszabadultság, elérkezett az ünnep. Boldogan lazíthattam érzékszerveimet.

Felhők. Ünnepek. Szirének. Mint Debussy noktürnjeiben. Vagy még inkább: a *Megdicsőült éj. Verklärte Nacht.* Schönberg és Dehmel: zene és vers. „*A hold halad a magas tölgyek fölött, / egy felhőske sem zavarja az égi fényt, / melybe belenyúlnak a fák csipkés csúcsai... Nézd, mily tiszta fénnel tündököl a világmindenség, / mindent beborít a ragyogás.*” És hát, persze, Bartók. És ha ifjúsági regény (?), hát akkor: a *Gyermekkuckótól a Mikrokozmoszig.* Számomra Gion Nándor könyve zenemű.

A mindennapokból való kiemelkedés, és a ködvattába való visszabukás hullámmozgása. Kiszabadulás, szabadságvesztés, újraszerveződés, tovább épülő Gergián-torony. Az alkotásban a létezés oxymoron-pozíciójának szöveggé szervezése. Szervezése? Én inkább azt mondanám: szerveződésének szabadon hagyása. Egy lehetőség „rejtektújának” (Heideggerül: Holzwege-nek) megnyitása.]

Rövid könyv, feszes szöveg – majdhogynem vers. Varázsolás, amely átrendezi a huszadik századot. A bevezetőben és utószóban méretik meg a világ átrendeződésének lehetősége. A bevezető a romokat veszi számba. A bukott álmot idézi meg. Emlékként, eseményként. Az utószó már arról beszél: a megírt álom valóra váltható-e egy másik közegben. Az emberiség kemény magjából megszelídíthető-e újabb és újabb nemzedék, mely befogadja majd az álmot. Képes-e majdan hitelesíteni? Megvalósíthatóként éli meg? Vagy... Vagy belevész a világ. A valahai két szereplő beszélgetésében az író ezt az ellenvilágot, a természeti létnek a Vágóhidat felváltható visszarendeződését mérlegeli. Pontosan megválogatott szavakkal. Balladába illő mondataikkal.

* * *

És ha így veszem, mindjárt másképpen olvasom a citerás könyvét is, és kezdem megérteni a Kálvária stációképeiből furcsán kifelé forduló, a többiektől a magára tűzött virággal elkülönülő katonának az esetét. Mert miért indíthatja meg egy falusi kamasznak a fantáziáját ez a különlegesre sikeredett rajzolat? Hiszen a virágos katona ennek a falusi Kálváriának a legkegyetlenebb szereplője. Ő korbácsolja Jézust. De úgy, hogy nem is tudja, mit cselekszik. Pedig Jézus evangéliumi ihletésű példázatos szava az Atyához mintha éppen őrá vonatkozna. A kamasz legalábbis ezt olvassa ki a nézéséből: a „virágos” katona

ugyanis teszi amit szerepe szerint tennie kell, de lelkével kitekint a jelenetből, a csodálatos világmindenségbe réved, virágot tűz magára, mint az író világának hátat fordító hippik. A bűnt elkövető, mégis az azt eltörlő csodában hívó, arra vágyó álmodozó. Talán a Megváltás időrendben első számú megváltottja? A virágos katonának ez az ikonikus képe sajátos transzplantáció: az író adománya önmagából egy megelőző korban élt falusi kamasznak. És a kamasz „veszi a lapot”, az ikont szemlélve értelmet lát ebbe a világba. Azt az időt eleveníti meg ezáltal, amikor az emberek hisznek abban, hogy létezésüknek értelme van. A virágos katona: a citerás lelke. De tágabban véve is: olyan világnak a képzeletménye, amelyikben az embereknek lelkük van. Izzik, világít, süt a kamasz képzeletében mindaddig, amíg ez a kamasz értelmet tud beleképzelni a világba. Amíg ez a világ a szemében értelmesen összerakható.

Bár ha erre az összerakásra eléggé tudathasadásosan vállalkozik. Kell hozzá egy érzékeny kasmazlélek varázslási képessége is. A kifordulás igénye és képessége. De ez a képesség még összeálmodhatja értelmekre a világot. Majd egyszerre csak kialszik a fény. Értelme vesztett lesz körülötte a világ. A regény végére hiába néz a kamasz a virágos katona szemébe. Felnőtté vált. Kiesett saját ajándékba kapott mítosza világából. Az írónak vissza kellett vennie ajándékát. A környezet nem változott meg, de egy világ ott véget ért.

Remélem persze: csak akkor és csak ott. A regény eseményessége: történelmi regény. Alkotás mivoltában – remélem – bármikor összerakható. Bármelyik emberi közösségben.

A *Virágos katona* (1973) az elő- és ellenregénye a kárókatonákról szólóknak. Könyv, amelyikben még emberi módra élnek az emberek, céllal teljesen tevékenykednek, mégis megérzik, hogy értelmetlenül kezd válni körülöttük a világ. Könyv, amelyben kialvóban a fény. Ezt követően jöhet a mese, a maga esélyességével, zeneműre emlékeztető reményteli látomásával, vagy a kiüresedés, a csak személyes létezéssel való túlélés. A kárókatona meséje, vagy a második Szenttamás-regényben elkövetkező értelmetlenül silányuló mindennapok.

* * *

Alkotás vagy megjelenítés? Alkotás és megjelenítés! A *Virágos katona* – búcsú az értelmes élettől. Ezért egyetemes érvényű alkotás. Az 'értelmesen élni' igényének örök megtestesítője. De egyben búcsú is a tegnaptól. Ennyiben egy elmúlt élet rajza. Egy Trianon előtti közép-európai falu felidézése. Időléptékes elbeszélés. A széthullás előtti világ összerakása emlékeztetőül a majdani széthullás után. Puzzle-játék az unokák (azaz a Gion-nemzedék) számára. Az író maga köré gyűjtötte faluja maradék embereit, megbeszélte őket, és megépített egy soha nem volt, mégis valóságos falut. Annak elbeszélése, hogy Trianon és az egész kelet- és közép-európai világ nem Trianonnal változott meg. Változás akkor csak az államok létformáiban következett be. De az egymás mellett élő emberek élete változatlan maradt. Legfeljebb a hatalmat gyakorló szereplők kicserélődtek fölöttük. Az életet leélők nem. Ezért írja a regényfolyam egyik kritikusa: Rézi mindig csak a varrógépe mellett ül, ott öregszik meg, a citerás csak citerázik, Fekete Ádám csak különböző formátumúan latorkodik, a svábok beleöregsznek a munkába. Az idő múlásáról úgy szól az újabb regény (a *Virágos katona* folytatása: a *Rózsaméz*, a kettő egybeírva *Latroknak is játszott* címmel jelenik meg 1976-ban), hogy benne látszólag még minden változatlan. Csak közben a létezés lelke távozik közülünk. Így lesz a folytatás egy másik tér-idő felmutatása. A két könyv – két világ. A látszólagos folytatásban.

Azt is megírták, hogy a történő történelmet (például a világháborút) nem tudja hitelesen megszólaltatni Gion Nándor. De hisz ez természetes. Hiszen Szenttamáson a történelemnek sokáig nincs szava. Három nép él egymás mellett: németek, magyarok, szerbek. Fejük

felett cserélődhet a hatalom. Ők élnek a maguk mindennapi életét. Körülbelül azóta, hogy a török eltakarodott e tájról, és élnek addig, amíg a kommunisták (Titóék meg Rákosiék) szét nem verik ezt a rendet. De addig? Teszi mindenki a maga mindennapi munkáját. A külső történetek csak hírből érkeznek ideig.

Tulajdonképpen azt se veszem észre kezdetben, olvasás közben, hogy a kezdeti szereplők megöregszenek. Csak hát közben felnő az újabb generáció. Egyszer csak a sváb Krebs, hogy érvényes döntést hozzon, már behívja Stefi fiát, a svábok életét elrendező meggazdagodott téglagyáros pedig a fiához küldi pénzéért, ügyintézésért ügyfeleit. Legfeljebb Rézi nem lisztes ruhában zsákokat emelget, hanem szemüvegesen ingeket meg gatyákat varr. A „kinti” történelemből ebben a világban az hitelesebb, mert itthon, ebben a puzzle-faluban történik, hogy Rézi a lovagnak tarisznyát varr, mint az, hogy a citerás mellől kilövik a galíciai fronton a zsidó órák hősként viselkedő fiát.

Egy összerakott falu életét meséli Gion Nándor. Úgy, hogy nem válik unalmassá. Legalábbis a könyvsorozat első két kötetében. Ez pedig óriási írói érdem. Pedig minden sokszorosan ismétlődik. Ugyanaz, ugyanúgy. Ugyanazokkal a szavakkal leírva, ugyanazzal a párbeszéddel megelevenítve. Ha egy szociográfus író mondaná, mennyire unnam az olvasását. Itt meg élvezem az ismétléseket. Szinte várom, hogy ismétlődjenek a jelek. Miért?

Mert tudom: ez az élet. Az élet úgy telik a maga rendjén, ha ismétli önmagát. Örülök neki, hogy ez az ismétlődés a megszokott rend. Addig jó, amíg nemzedékről nemzedékre így lehet élni, így kell túlélni az életünket.

Életünket – mondom, egyes szám első személyre sikerítve a kifejezés formálását. És ezzel már meg is feleltem a kérdésre. Az élet a maga harmonizált módozatában az ismétlődések sora. Ebben kapnak az egyes emberek személyi alkatuktól függően különböző, mégiscsak általánosított formáltságot.

De ennek az általánosított formáltságnak kell valamilyen ellenpontjának lennie. A kárókatonaiban az író megérezkíti a huszadik századi Vágóhidat. A *Virágos katonában* és folytatásában, a *Rózsamézben* éppen hogy a századból való fokozatos kihullottságot mutatja meg. Ez a kihullottság volt az emberlét természetes formáltsága. Amíg lehetett. Élünk és halunk. Közben léteünk.

Hogy mégis léteünk, ezt hogyan érzékeljük? Ezért kellene a citerások és a latrok és a falu bolondja. A rendhagyó szereplők. Akik kinéznek saját történetükből. Így válik a történelem menete viszonyítottá. Felemelővé? Inkább emberméretűvé. Nem a történelemtől, hanem a rendhagyó történetüektől. A történet a maga poétikájától. A citerás meg a lator Török Ádám és a látszólag félkegyelmű Gilike adják ennek a történetnek a poézisét. És ha megjelenik a poézis, akkor kitekinthetünk a világ monotonitásából. Feltekinthetünk a létezés poézisére. Jelen esetben: Gion Nándor varázsoló adománya. Amelynek oly finoman tudja bemutatni a veszendőségét.

A két Szemttamás-regény között mégis van egy lényegi különbség. Az első könyvet az egyik kívülálló, a citerás meséli. Ó általa születik meg a puzzle-falu. Ahogy az író végigkérdezi a szereplőket, úgy rakja össze ezt a világháborúk előtti ősfalut a maga békétlen békéjével a citerás. Különc, aki éppen ezért mindenhova bejáratos. Valódi szecessziós történetet gyűjt maga köré: tapasztalatból és álomvilágból. És odavonza maga mellé a falu bolondja Gilikét, a csak álmaiban okos félkegyelműt és a lator Török Ádámot, a deviáns szabálytörőt, aki minden békés jelenetnek a kifordítását hozza össze a maga zsigerből születő, mindent ellenző action gratuite-jeivel. A citerás, Gallai István ebben a regényben születik meg, alakul, szerveződik emberré. A dolgok és a környezet megismerésének benne és általa rácsodálkozó folyamata fogja össze a könyvet.

Egy fiatalember öntudatának megszerveződése az időben a könyv mint történet. És mellette a létezés összerakása: a regény mint környezetrajz, korkép, közösségi létformák különböző formáltságainak összemérése. Egy felnövő ember létvarázsolása és egy eleve szétartó falu mégis egyben tartott létezése. Egymásnak feszülő indulatok, és az egymás mellett élés kiegyenlített állapota. Mondhatom: a „monarchia” létformája. Ahogy a citerás megismeri, és ahogy az író találja a citerás szavaival ezt a régmúltbéli képződményt. Senki sem mondja, hogy már nincs. De az elbeszélés kompozíciója biztosít róla: régmúlt tudati kövület. Ma, amikor olvasódik, már nem létező világ. Melyet az olvasó már másképpen, de mindenképpen vissza kíván rendezni. Nem szociológiumával, de lelkeségével.

A folytatás már nem ilyen művészileg szuggesztív tákolmány. A szót ezúttal jó értelemben használva: és vonatkoztatva magára az első könyvet hitelesítő „monarchiára”. A második könyv az utóélet, a még megmaradó túlélés elbeszélése. Nincs benne központi szervezőerő. Az összerakott puzzle-ban az egyes részek öntörvényűen élnek tovább. Itt már a citerás is csak egy a sok közül, Török Ádám latorsága is belesimul a történésekbe. Másfajta latrok jelennek meg. És a létezés is mintha kezdené kiejteni magából a korábbi nagy formátumú akaratos cselekvőit: dolgozóit, törekvőit, reménykedőit. Egyre inkább alkalmivá silányul minden törekvés. A szerveződés stagnálássá színtelenedik. Az ügyeséget felváltja az ügyeskedés. Az első könyv érdeklődő-öntudatosuló világa itt már a túlélés mindennapjaiba hullik. A citerás háborús sérült kezével tud ugyan citerázni, sőt a legnagyobb rendet kénytelen merev karjával vágni, mégis elveszti mitikus hangoltságát. Micsoda csinált mesével szédíti a gyermekeket: a rózsaméz, ha végül „piti módon” elő is kerül, hiteltelen kitalálás marad valóságos megtestesülése ellenére. Ennek a világnak nincsen már szervezője.

Nem azért, mert a „monarchia” széthullott, hanem azért, mert az emberi közösségből kiesett az első regény – nevezzük így: – szecessziós életre tudatosodásának izgalma. A gyermek felnövésének, öntudatosodásának rejtélyes története. Ebben a világban a falu még megmarad, de az élet céltudatos szerveződése hullik ki belőle. Elvész a minden ember: fenség, Észak-fok, titok, idegenség egész életre súlyt adó megépíttessége. Nem emberek, csak bábuk élnek egymás között. Az élet folytonossága veszett el ebben a környezetben. Túléltek az első regény szereplői önmaguk fajsúlyos létét.

És ez nem az írói erő visszavonulása. Éppen hogy a második regény értéke: az írói tapasztalat érvényre juttatása. Az emberek kiestek önmagukból. És ezt ebben a második regényben meg tudja írni Gion Nándor. Az olvasó érdeklődését még éberén tartva. Mert végig figyelem: mikor kapja vissza régi súlyát valamelyik szereplő. Vagy mikor bukik el véglegesen. Súlyosan. És közben semmi sem történik. Csak ennyi: túléltek az életüket. A második világháború, a kommunizmus csak roncsolja ezeket az embereket. Ők már ebben a regényben értelmetlenné válnak. Elvesztik önmagukat.

Hadd emlékeztessék ezzel összekapcsolva egy kevésbé emlegetett Ady-versre. *Hajó a ködben* a címe, és tulajdonképpen a *Virágos katona* és *A kárókatona még nem jöttek vissza* szecessziós látomásainak előképeként olvasom. A kiüresedés ködlátomása és ellenében a nem létező változás-akarat elővarázsolása. Valójából csak mostanról, Gion Nándor alkotói világából visszatekintve kaphat igazán hangsúlyt ez – a korában oly igen groteszken megjelenő – költemény:

*Ködben ül a Táttra orma,
Ködben a paloták tornya
És itt és ott, néha-néha
Lobban egy picike fény
És megfeszül a vitorla.*

*Magyar tenger ez a tenger,
Vésszel, köddel, gyötrellemmel
Szeljük árját néhány százan:
Jaj, vajon mi lesz velünk?
Nincsen itt part, nincsen ember.*

*És hajózunk, szállunk, szállunk,
Sohase lesz megállásunk:
Egy köd-ország Magyarország
S hogyha Új jön, újra köd,
Köd előttünk, köd utánunk.*

*Valamikor ki kell kötni,
Valaminek kell már jönni,
Valahára mutassuk meg:
Ágyúk vannak a hajón
S az ágyúk tudnak dörögni.*

Lehet ebből a köd-országból visszarendeződni? Lesz az élet rendjének újra értelme? Szenttamás erre már nem adhatott választ Gion Nándornak. A történelmmel sem tudott mit kezdeni. Mert nem ez a történelem teszi tönkre az embereket. A bábulét nem a történelem terméke, hanem a puzzle-közösség szétesésének következménye. Határon innen és határon túl.

A lelki határok pusztulása adhat milderre magyarázatot. Gion Nándor ezért lép ki Szenttamásból. Ezért idézi fel a kárókatonaikat kereső gyermekeket. Ezért gondolja át a személyes és közösségi élet újraszerveződésének és szervessé folytathatóságának esélyét. A *Virágos katona* nagy visszhangú sikere egy összerakott közösség – ha akarom – mágikus feltámasztása. A *Rózsaméz* ennek a közösségnek a túléltsége, szereplőinek elvesző személyiségének megérzékítése. Hitét nem veszítve alkotóként rátalál a kérdés formájára. Esély mivoltában. Akkor is, ha tudja – a címben ki is mondja –: *A kárókatonák még nem jöttek vissza*. A lényegi kérdés mégis: az elveszett modellt vissza lehet-e varázsolni a *Virágos katona* Szenttamására. Nem az ő valahai falujára. Mindnyájunk valahai Szenttamására. Mert ez a tét. Az író megtette, amit tehetett. Ez a három regény a maga „hármastűjével” – azt hiszem – maradandó. A többi „a mi munkánk”.